

Dr Ivana STEVANOVIĆ¹
Naučni saradnik
Institut za kriminološka i
sociološka istraživanja u Beogradu

Pregledni članak
UDK: 343.242:343.22-53.6(497.11)"2007/2011"
Primljeno: 24. septembar 2012. god.

KRETANJE BROJA IZREČENIH VASPITNIH MERA POSEBNIH OBAVEZA PREMA VRSTI KRIVIČNOG DELA, STAROSTI I POLU MALOLETNIH UČINILACA ZA PERIOD 2007-2011. GODINA

Centralno mesto u ovom radu posvećeno je analizi kretanja broja izrečenih vaspitnih mera posebnih obaveza maloletnim učiniocima prema vrsti učinjenog krivičnog dela, starosti i polu za period 2007-2011. godina u Republici Srbiji, a koji se vode na osnovu podataka prikupljenih iz upitnika SK4 Republičkog zavoda za statistiku. U radu su predstavljeni i pojedini rezultati istraživanja realizovanog pod okriljem Centra za mir i razvoj demokratije pod nazivom: „Politika izricanja krivičnih sankcija prema maloletnicima u Srbiji”, odnosno pojedini preliminarni rezultati istraživanja Centra za prava deteta o broju i vrsti izrečenih posebnih obaveza za period 2006-2011. godina za područje okružnih/viših sudova u Beogradu, Novom Sadu i Nišu koje je realizovano u 2012. godini na inicijativu Saveta za unapređenje rada organa krivičnog postupka i izvršenja krivičnih sankcija prema maloletnicima i uz podršku Unicef kancelarije u Beogradu.² U radu se posebna pažnja

1 Dr Ivana Stevanović je naučni saradnik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja u Beogradu, članica Saveta za unapređenje rada organa krivičnog postupka i predsednica Centra za prava deteta.

2 U organizaciji Centra za prava deteta, a uz podršku Unicef kancelarije u Beogradu, u prvoj polovini 2012. godine realizovano je istraživanje koje je imalo za cilj prikupljanje podataka i njihovu analizu u odnosu na politiku izricanja vaspitne mere posebnih obaveza (samostalno i kumulativno sa nekom od mera pojačanog nadzora) za područje Okružnih/Viših sudova u Beogradu, Novom Sadu i Nišu za period od 2006. do 2011. godine. Obrada podataka je trenutno u toku i očekuje se njihovo publikovanje do kraja 2012. godine.

poklanja i analizi predloženih mera u ovoj oblasti u cilju jasnijeg sagledavanja stanja i kreiranje jedinstvenih politika na lokalnom i nacionalnom nivou. Poštovani čitaoci ovaj rad autorka posvećuje gospodinu Nikoli Miloševiću, sudiji Vrhovnog suda Srbije u penziji sa kojim je blisko saradivala poslednjih dvadeset godina na unapređenju sistema maloletničkog pravosuđa u Republici Srbiji i kome duguje neizmernu zahvalnost za svu ličnu i profesionalnu podršku.

Ključne reči: posebne obaveze, politika izricanja, maloletni učinioci krivičnih dela.

1. Uvodne napomene

Način vođenja statističkih evidencija, praćenja podataka i izveštavanje o njima je izuzetno važna oblast za pitanja ljudskih prava, na čemu insistira i Komitet za prava deteta u preporukama Republici Srbiji, a povodom Inicijalnog izveštaja o primeni *Konvencije o pravima deteta* (tač. 20).³ Na tome insistira i *Preporuka CM/Rec(2008)11 Komiteta ministara državama članicama o evropskim pravilima za maloletne učinioce kojima su izrečene sankcije ili mere* u tački 34.2. kojom se regulišu, pre svega pitanja „evidencije o predmetima”.⁴

Na osnovu procene aktuelnog stanja u oblasti prikupljanja i praćenja podataka u sistemu maloletničkog pravosuđa u Republici Srbiji *Savet za praćenje i unapređenje rada organa krivičnog postupka i izvršenje krivičnih sankcija prema maloletnicima* (dalje: *Savet*)⁵ sačinio je stručnu procenu o neophodnim merama za

3 Komitet za prava deteta je razmatrao Inicijalni izveštaj Republike Srbije (CRC/C/SRB/CO/1) na svom 1326. i 1327. sastanku 27. maja 2008. godine, nakon čega je na 1342. sastanku održanom 6. juna 2008. godine usvojio zaključne preporuke Republici Srbiji (Videti: Neostvarivanje prava deteta u Srbiji – gledano iz ugla deteta i odraslih Centar za prava deteta, Beograd, 2008, str. 63.

4 „Evidencija o predmetima“ prema Preporuci CM/Rec(2008)11 Komiteta ministara državama članicama o evropskim pravilima za maloletne učinioce kojima su izrečene sankcije ili mere mora zadovoljavati sljedeće uslove: a. informacije u evidenciji obuhvataju samo pitanja koja su relevantna za izrečenu sankciju ili meru i njeno izvršenje; b. maloletnici i njihovi roditelji ili zakonski zastupnici moraju imati pristup evidenciji o predmetu u meri u kojoj se time ne ugrožavaju prava drugih na privatnost; oni imaju pravo da pobijaju sadržaj evidencije o predmetu; c. informacije iz evidencije o predmetu se mogu otkrivati samo licima koja imaju zakonsko pravo da ih dobiju, a sve informacije koje se otkrivaju moraju biti ograničene na ono što je relevantno za obavljanja datog zadatka od strane organa koji traži informaciju; d. nakon završetka sankcije ili mere, evidencija o predmetu se uništava ili drži u arhivi, gdje je pristup njenom sadržaju ograničen pravilima kojima se predviđa zaštita od njihovog otkrivanja trećim licima.

5 Savet za praćenje i unapređenje rada organa krivičnog postupka i izvršenja krivičnih sankcija prema maloletnicima osnovalo je ministarstvo nadležno za pravosuđe i Vrhovni sud Srbije 2009. godine, a na osnovu člana 166. Zakona o maloletnicima.

unapređenje u ovoj oblasti.⁶ Imajući navedeno u vidu Savet je predložio mere za unapređenje celokupnog sistema prikupljanja i praćenja podataka u oblasti maloletničkog pravosuđa. Uopšteno gledano, u oblasti prikupljanja i praćenja podataka u maloletničkom pravosuđu Savet smatra da je neophodno: 1) terminološki i funkcionalno prilagoditi ili izmeniti postojeće obrasce; 2) uskladiti, odnosno utvrditi jedinstvene kriterijume za prikupljanje i praćenje podataka od strane za to ovlašćenih institucija i organizacionih jedinica (kroz precizno definisanje pojmova i radnji) u pravcu stvaranja kompatibilnog sistema za prikupljanje i praćenje podataka koji bi na usklađen i ekonomičan način činio dostupnim relevantne podatke o stanju maloletnika u sukobu sa zakonom u Republici Srbiji.

Prvu grupu predloga činili su oni koji se odnose na potrebe usklađivanja u okviru ovlašćenih institucija i organizacionih jedinica u cilju utvrđivanja jedinstvenih kriterijuma u prikupljanju i praćenju relevantnih podataka za sistem maloletničkog pravosuđa koji su dostavljeni relevantnim ministarstvima krajem 2011. godine. Druga grupa predloga odnosila se na preporuke učinjene Republičkom zavodu za statistiku u cilju izmena i dopuna obrazaca SK3 i SK4, a radi njihovog daljeg usaglašavanja sa odredbama *Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica* (u daljem tekstu: *Zakon o maloletnicima*),⁷ *Porodičnog zakona*⁸ i *Zakona o socijalnoj zaštiti*,⁹ odnosno sa „Globalnim indikatorima“ koji predstavljaju osnovni set podataka i komparativni alat koji nudi polaznu osnovu za procenu i evaluaciju usluga i politika u oblasti maloletničkog pravosuđa.¹⁰

Usvojeni Predlog za izmene i dopune obrazaca SK3 i SK4 od strane Republičkog zavoda za statistiku je dostavljen sudovima i tužilaštvima u vidu novih obrazaca sa preporukama za njihovo popunjavanje. Novi obrasci u primeni su od 1. januara 2012. godine.

Učinjene izmene i dopune, a koje se odnose i na prikupljanje podataka u vezi broja i vrste vaspitne mere posebnih obaveza kao samostalne krivične sankcije, ali i onda kada se ona izriče uz neku od vaspitnih mera pojačanog nadzora (novi obrazac SK4, a u vezi pitanja pod rednim brojem 23) treba da doprinesu *preispitivanju politika i strategija* – odnosno omoguće kvalitetniju analizu kako od strane lokalnih, tako i centralnih (nacionalnih) institucija, odnosno kreatora politike i

6 Videti šire: Stevanović, I., (2012) „Pravac reforme sistema maloletničkog pravosuđa u Republici Srbiji u 2012. godini – mere, sankcije i načini vođenja evidencija“ u: Kron, L. (ur) *Delikt, kazna i mogućnost socijalne profilakse*, Beograd, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, str. 251-252.

7 *Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica*, „Službeni glasnik RS“, br. 85/05.

8 *Porodični zakon*, „Službeni glasnik RS“, br. 18/05.

9 *Zakon o socijalnoj zaštiti*, „Službeni glasnik RS“, br. 24/11.

10 Videti šire: *Manual for the Measurement of Juvenile Justice Indicators*, UN Office on Drugs and Crime, UN New York: 2007, str. 1-52.

donosilaca odluka. Značaj prikupljanja ovih podataka ogleda se i u tome da se oni mogu koristiti i kao polazna tačka prilikom evaluacije politika i strategija koje se odnose na identifikaciju područja akcije i unapređenje reformi.

O navedenom svedoče i preliminarni rezultati istraživanja Centra za prava deteta o politici izricanja posebnih obaveza za period 2006-2011. godina za područje Okružnih/Viših sudova u Beogradu, Novom Sadu i Nišu koje je realizovano u 2012. godini, na inicijativu Saveta i uz podršku Unicef kancelarije u Beogradu, odnosno rezultati istraživanja realizovanog pod okriljem Centra za mir i razvoj demokratije, a koje je publikovano 2008. pod nazivom: „*Politika izricanja krivičnih sankcija prema maloletnicima u Srbiji*“. Ono što se zapaža u praksi na osnovu pomenutih istraživanja, a o čemu svedoče i zvanični – trenutno dostupni statistički podaci o kojima će kasnije biti mnogo više reči, je da u teritorijalnom rasporedu izricanja ove mere, kao i samoj realizaciji ne postoji potpuna ujednačenost na celoj teritoriji Republike Srbije, odnosno da i tamo gde je ova mera potpuno zaživela u praksi (poput Okružnog/Višeg suda u Beogradu i Novom Sadu) pojedini njeni modaliteti u izricanju od strane sudija za maloletnike beleže mnogo veću zastupljenost nego ostali.

Analiza ovih podataka, odnosno uzroka zašto je to tako, upravo treba da ponudi odgovor u kom smislu treba usmeriti politike i strategije s ciljem identifikovanja područja za akciju, odnosno unapređenje u datoj oblasti.

2. Kretanje maloletničkog kriminaliteta, broja i vrste krivičnih sankcija maloletnim učiniocima krivičnih dela prema zvaničnim statističkim podacima

Jedan od indikatora na osnovu koga se prati kretanje maloletničkog kriminaliteta su stope: stopa maloletnika kojima su izrečene krivične sankcije na 100.000 dečje populacije ili populacije maloletnika (Tabela 1). Za posmatrani period, na nivou Srbije, najveća stopa je u 2011. godini: 171,5 maloletnika kojima su izrečene krivične sankcije na 100.000 populacije dece, odnosno 708,1 maloletnika na 100.000 dece starosti između 14 i 17 godina (Srbija-sever: najveća stopa je u 2008. godini 177,0 i 729,6; Srbija-jug: najveća stopa je u 2011. godini 181,5 i 733,5).

Tabela 1. Procena stanovništva (prosek) dece, maloletnici i stope
Republika Srbija

Republika Srbija					
	2007	2008	2009	2010	2011
deca 0-17	1402895	1384374	1367480	1351836	1335150
14-17	343819	339306	334843	330196	323420
maloletnici izrečene kriv.san.	1996	2229	1902	1640	2290
stopa na 100.000 dečje populacije	142,3	161,0	139,1	121,3	171,5
stopa na 100.000 dece od 14-17 god. starosti	580,5	656,9	568,0	496,7	708,1
Srbija-sever					
deca 0-17	664028	658934	655121	652525	649367
14-17	161569	159806	158213	156587	153697
maloletnici izrečene kriv.san.	898	1166	928	759	1045
stopa na 100.000 dečje populacije	135,2	177,0	141,7	116,3	160,9
stopa na 100.000 dece od 14-17 god. starosti	555,8	729,6	586,6	484,7	679,9
Srbija-jug					
deca 0-17	738867	725440	712359	699311	685783
14-17	182250	179500	176630	173609	169723
maloletnici izrečene kriv.san.	1098	1063	974	881	1245
stopa na 100.000 dečje populacije	148,6	146,5	136,7	126,0	181,5
stopa na 100.000 dece od 14-17 god. starosti	602,5	592,2	551,4	507,5	733,5

Zvanična statistika za period 2007-2011. godina¹¹ takođe, beleži i da broj „osuđenih maloletnih lica”¹² u 2010. godini, koju inače karakteriše početak primene novih pravosudnih zakona, beleži drastičan pad (1640 maloletnika) u odnosu na 2008. godinu (2229 maloletnika), odnosno 2011. godinu (2290 maloletnika). Što se tiče vrste izrečenih krivičnih sankcija prema maloletnicima, u istom posmatranom periodu, vaspitne mere upozorenja i usmeravanja i mere pojačanog nadzora su dominantne u odnosu na zavodske vaspitne mere, odnosno kaznu maloletničkog zatvora (videti Tabelu br. 2).

-
- 11 Saopštenje – Statistika pravosuđa, Republički zavod za statistiku, br. 195, god. LXII, od 13. jula 2012. godine. Vreme posmatranja je kalendarska godina, a analiza podataka se odnosi na period od 2007. do 2011. godine. Periodika istraživanja je godišnja, s tim da se podaci prikupljaju mesečno. Metod prikupljanja podataka je izveštajni i sprovodi se putem obrazaca SK-4. Popunjavanje obrazaca vrši se u momentu okončanja postupka, odnosno u momentu konstatovanja pravnosnažnosti odluke saglasno zakonskim odredbama. Obrasci se popunjavaju u izveštajnim jedinicama nadležnim za vođenje postupka. Osnovni izvori iz kojih se preuzimaju podaci su konačne odluke, pravnosnažne presude – rešenja suda. SK4 obrazac koji se primenjuju od 1. januara 2007. godine sadrži pitanja br. 22 na osnovu koga se dobijaju i podaci o samostalnoj izrečenoj vaspitnoj meri posebne obaveze. Na osnovu unapređenog obrasca SK4 koji je u primeni od 1. januara 2012. godine, po prvi put biće moguće, da se prati i vrsta izrečene vaspitne mere posebne obaveze, odnosno njen broj kada se izriče u kumulaciji sa nekom od vaspitnih mera pojačanog nadzora.
 - 12 Na ovom mestu želimo da ukažemo da je zahvaljujući poslednjim izmenama i dopunama obrazaca SK3 i SK4 Republičkog zavoda za statistiku, a na osnovu kojih se prikupljaju podaci nadležnih tužilaštva i sudova u odnosu na maloletne učiniocce krivičnih dela usaglašena i terminologija saopštavanja podataka od strane Republičkog zavoda za statistiku sa terminologijom Zakona o maloletnicima. Do ove promene, došlo je pre svega, na inicijativu Saveta, uz veliki doprinos gospodina Nikole Miloševića, sudije Vrhovnog suda Srbije u penziji, koji je i poslednje dane svoga života posvetio unapređenja sistema maloletničkog pravosuđa u Republici Srbiji.

Tabela 2. Maloletnici prema izrečenim krivičnim sankcijama, Srbija, 2007-2011.

	Ukupno	Maloletnički zatvor		Vaspitne mere					
		mere upozorenja i usmeravanja		mere pojačanog nadzora		Zavodske mere			
			%		%		%	%	
2007									
REPUBLIKA SRBIJA	1996	30	1,5	886	44,4	999	50,1	81	4,1
SRBIJA – SEVER	898	4	0,4	411	45,8	437	48,7	46	5,1
SRBIJA – JUG	1098	26	2,4	475	43,3	562	51,2	35	3,2
2008									
REPUBLIKA SRBIJA	2229	17	0,8	947	42,5	1144	51,3	121	5,4
SRBIJA – SEVER	1166	8	0,7	588	50,4	513	44,0	57	4,9
SRBIJA – JUG	1063	9	0,8	359	33,8	631	59,4	64	6,0
2009									
REPUBLIKA SRBIJA	1902	19	1,0	834	43,8	960	50,5	89	4,7
SRBIJA – SEVER	928	4	0,4	471	50,8	410	44,2	43	4,6
SRBIJA – JUG	974	15	1,5	363	37,3	550	56,5	46	4,7
2010									
REPUBLIKA SRBIJA	1640	5	0,3	747	45,5	829	50,5	59	3,6
SRBIJA – SEVER	759	1	0,1	424	55,9	302	39,8	32	4,2
SRBIJA – JUG	881	4	0,5	323	36,7	527	59,8	27	3,1
2011									
REPUBLIKA SRBIJA	2290	13	0,6	1014	44,3	1159	50,6	104	4,5
SRBIJA – SEVER	1045	5	0,5	578	55,3	408	39,0	54	5,2
SRBIJA – JUG	1245	8	0,6	436	35,0	751	60,3	50	4,0

Tako je npr. u 2011. godini od ukupno izrečenih 2290 krivičnih sankcija mladim maloletnicima bilo izrečeno 979 vaspitnih mera od kojih su zavodske vaspitne mere činile 2,6%, tj. u brojčanom smislu bilo je izrečeno njih 60 u odnosu na 452 vaspitne mere upozorenja i usmeravanja (19,7%) i 467 vaspitne mere pojačanog nadzora (20,4%). Kod starijih maloletnika procentualni odnos izrečenih vaspitnih mera upozorenja i usmeravanja i vaspitnih mera pojačanog nadzora je u korist ovih drugih. U Tabeli 3. predstavljeni su i statistički podaci o maloletnicima kojima su izrečene krivične sankcije prema starosti u periodu od 2007. do 2011. godine.

Tabela 3. Maloletnici kojima su izrečene kriv. sankcije prema starosti, Srbija, 2007-2011.

	2007		2008		2009		2010		2011	
	broj	%	broj	%	broj	%	broj	%	broj	%
Ukupno	1996	100	2229	100	1902	100	1640	100	2290	100
Mlađi maloletnici	830	41,6	992	44,5	791	41,6	670	40,9	979	42,8
Stariji maloletnici	1166	58,4	1237	55,5	1111	58,4	970	59,1	1311	57,2

3. Mere upozorenja i usmeravanja kao vaspitne mere koje se najčešće izriču maloletnim učiniocima krivičnih dela

Zakon o maloletnicima, kao i ranije materijalno krivično zakonodavstvo u odnosu na maloletnike, propisuje tri vrste krivičnih sankcija: vaspitne mere u prvom redu, kaznu maloletničkog zatvora i određene mere bezbednosti. Uslovi za njihovo izricanje nisu bitnije menjani, ali zato neke druge činjenice zaslužuju pažnju. Povećan je broj vaspitnih mera, uvođenjem novih,¹³ a kod mera institucionalnog karaktera, pored istaknutog principa da su poslednje sredstvo kojem se pribegava, smanjeno je vreme njihovog mogućeg trajanja. Isto je učinjeno i kod kazne maloletničkog zatvora koja sada može da se izrekne na pune mesece i godine (u trajanju od šest meseci do pet godina, a izuzetno i do deset godina). Osim toga kod vaspitnih mera institucionalnog karaktera proširena je mogućnost uslovnog otpusta.

Vaspitne mere upozorenja i usmeravanja su sudski ukor i posebne obaveze, i one čine u proseku, u posmatranom periodu, na nivou Srbije 44% od svih sankcija koje su izrečene maloletnicima (Srbija – sever prosek je 51%, a za Srbija – jug 37%). Sudski ukor je najčešće izricana vaspitna mera prema maloletnim učiniocima krivičnih dela. Ova vaspitna mera se, po pravilu, izriče u sednici veća, prema primarnim učiniocima i za krivična dela tzv. „bagatelno” ili „srednjeg” kriminaliteta. Imajući u vidu da je u *Zakonu o maloletnicima* izmenjena fizionomija sednice veća sa obavezom predsednika veća – sudije za maloletnike, da odluku o izrečenoj vaspitnoj meri saopšti maloletniku i ukaže mu na potrebu njegovog budućeg ponašanja, vaspitna mera sudski ukor očekivano je zadržala svoje mesto u spektru *zakonom* predviđenih krivičnih sankcija.

Najznačajnija novina u lepezi vaspitnih mera je mogućnost izricanja jedne ili više posebnih obaveza kao samostalne krivične sankcije (čl. 14), odnosno

13 Vaspitna mera upućivanja u disciplinski centar 2005. godine izbrisana je iz registra vaspitnih mera jer nisu stvoreni uslovi za njenu primenu u praksi, a uvedene su nove vaspitne mere: vaspitna mera posebnih obaveza i vaspitna mera pojačan nadzor uz dnevni boravak u odgovarajućoj ustanovi za vaspitavanje i obrazovanje maloletnika.

moгуćnost njihovog izricanja i uz vaspitne mere pojačanog nadzora (čl. 19). Na ovaj način, prvi put u sistemu maloletničkog pravosuđa u Republici Srbiji, omogućena je kumulacija vaspitnih mera pojačanog nadzora i posebnih obaveza u cilju maksimalne individualizacije krivičnih sankcija prema maloletnicima, što zahteva od suda jasno konkretizovanje da se radi o dve posebne vaspitne mere, u ustanova i organizacija (državnom, javnom i civilnom sektoru) u kojima se ove mere realizuju, odgovarajuće programe izvršavanja. Tako npr. iz sadržine posebne obaveze: *da se maloletnik uključi u pojedinačni ili grupni tretman u odgovarajućoj zdravstvenoj ustanovi ili savetovalištu i da postupa po programima rada koji su za njega sačinjeni u tim ustanovama* (čl. 14. st. 2. tač. 8) proizilazi da programe izvršenja sačinjavaju savetovališta, odnosno odgovarajuće zdravstvene ustanove, a ne centar za socijalni rad. Međutim, u praksi se pri izricanju ove vaspitne mere, u nekim sudskim odlukama, neočekivano zahteva da centar za socijalni rad preuzme ulogu koju po zakonskim propisima, iz oblasti zdravstvene i socijalne zaštite, uopšte nema, odnosno da konkretni centar za socijalni rad sačini program izvršenja ove posebne obaveze.¹⁴

4. Posebne obaveze

Posebne obaveze predviđene *zakonom* zahtevaju od maloletnika:

1. da se izvini oštećenom;
2. da u okviru sopstvenih mogućnosti naknadi štetu koju je prouzrokovao;
3. da redovno pohađa školu ili ne izostaje sa posla;
4. da se osposobljava za zanimanje koje odgovara njegovim sposobnostima i sklonostima;
5. da se, bez naknade, uključi u rad humanitarnih organizacija ili u poslove socijalnog, lokalnog ili ekološkog sadržaja;
6. da se uključi u određene sportske aktivnosti;
7. da se podvrgne odgovarajućem ispitivanju i odvikavanju od zavisnosti izazvane upotrebom alkoholnih pića ili opojnih droga;
8. da se uključi u pojedinačan ili grupni tretman u odgovarajućoj zdravstvenoj ustanovi ili savetovalištu i da postupa po programima rada koji su za njega sačinjeni u tim ustanovama;
9. da pohađa kurseve za stručno osposobljavanje ili da se priprema i polaže ispite kojima se proverava određeno znanje;
10. da ne može da napusti mesto prebivališta ili boravišta, bez saglasnosti suda i posebnog odobrenja organa starateljstva.

14 Videti: Perić, O., Milošević, N., Stevanović, I., (2008) Politika izricanja krivičnih sankcija prema maloletnicima u Srbiji, Beograd, Centar za mir i razvoj demokratije, str. 129.

Donošenjem posebnog *Pravilnika o izvršenju vaspitnih mera posebnih obaveza* u novembru 2006.¹⁵ godine stvoreni su i precizniji normativni okviri za njihovu realizaciju u praksi. Ono što se može zapaziti iz rezultata istraživanja koje je tokom 2008. godine realizovano za područje 10 okružnih sudova (Beograd, Niš, Novi Sad, Kragujevac, Valjevo, Pančevo, Požarevac, Sremska Mitrovica, Novi Pazar i Vranje),¹⁶ odnosno preliminarni rezultati istraživanja koje je 2012. godine realizovano za područje Viših sudova u Beogradu, Nišu i Novom Sadu je da sudovi počinju, odnosno sve više primenjuju vaspitnu meru posebnih obaveza kao samostalnu krivičnu sankciju, odnosno kumulativno uz vaspitnu meru pojačanog nadzora o čemu svedoče i pojedine odluke okružnih, tj. viših sudova.¹⁷ Takođe, i odluke Vrhovnog suda Srbije donete po žalbama kojima se preinačuju odluke prvostepenih sudova kojima je maloletnicima izrečena neka od vaspitnih mera govore o podsticajnoj politici izricanja posebnih obaveza, posebno kumulativno. Na primer, uz vaspitnu meru pojačan nadzor od strane organa starateljstva Vrhovni sud Srbije kumulativno izriče i vaspitne mere posebnih obaveza (u različitim modalitetima).¹⁸

U Tabeli 4. predstavljeni su statistički podaci Republičkog zavoda za statistiku o broju maloletnika kojima su izrečene krivične sankcije prema području okružnog/višeg suda u Srbiji, kao i podatak o izrečenim vaspitnim merama posebne obaveze (kao samostalna sankcija) i njihova zastupljenost (u %) u odnosu na sve sankcije.

15 Pravilnik o izvršenju vaspitnih mera posebnih obaveza, „Službeni glasnik RS”, broj 94/06.

16 Perić, O., Milošević, N., Stevanović, I., (2008) op. cit., str. 130.

17 Videti: Km 24/06, Km 314/06, Km 316/06, Km 340/06 Okružnog suda u Beogradu (Ovaj sud u periodu od 1. januara 2006. godine do 31. decembra 2011. godine izrekao je ukupno 510 posebnih obaveza, od čega 267 samostalno, prema preliminarnim rezultatima istraživanja realizovanog u 2012. godini,) ili Km 43/05, Km 6/06, Km 31/06 i dr. Okružnog suda u Novom Sadu, odnosno Km 27/07 Okružnog suda u Valjevu i dr.

18 Videti: Kžm 116/06, Kžm 14/07, Kžm 26/07, Kžm 35/07, Kžm 162/07, Kžm 5/08, i druge odluke Vrhovnog suda Srbije.

Tabela 4. Maloletnici prema izrečenim krivičnim sankcijama, posebnim obavezama i okružnom/višem sudu, 2007-2011.

	2011			2010			2009			2008			2007		
	kr. san- kcije	pose- bne oba- veze	%	kr. san- kcije	pose- bne oba- veze	%	kr. san- kcije	pose- bne oba- veze	%	kr. san- kcije	pose- bne oba- veze	%	kr. san- kcije	pose- bne oba- veze	%
REPUBLIKA SRBIJA	2290	432	18,9	1640	287	17,5	1902	299	15,7	2229	259	11,6	1996	177	8,9
Srbija – sever	1045	290	27,8	759	197	26,0	928	239	25,8	1166	233	20,0	898	137	15,3
Beogradski region															
Beograd	343	65	19,0	201	32	15,9	273	54	19,8	444	81	18,2	243	29	11,9
Region Vojvodine															
Novi Sad	200	58	29,0	198	57	28,8	78	3	3,8	256	18	7,0	164	15	9,1
Pančevo	107	45	42,1	84	23	27,4	104	37	35,6	98	23	23,5	81	26	32,1
Sombor	73	17	23,3	51	4	7,8	138	32	23,2	99	21	21,2	109	20	18,3
Sremska Mitrovica	58	14	24,1	9	1	11,1	136	57	41,9	120	61	50,8	51	17	33,3
Subotica	73	8	11,0	51	2	3,9	36	1	2,8	49	-	-	92	3	3,3
Zrenjanin	191	83	43,5	165	78	47,3	163	55	33,7	100	29	29,0	158	27	17,1
Srbija – jug	1245	142	11,4	881	90	10,2	974	60	6,2	1063	26	2,4	1098	40	3,6
Region Šumadije i Zapadne															
Srbije	784	103	13,1	492	78	15,9	668	47	7,0	671	25	3,7	682	35	5,1
Čačak	49	9	18,4	52	1	1,9	73	3	4,1	56	-	-	57	1	1,8
Kragujevac	205	26	12,7	127	19	15,0	116	12	10,3	113	5	4,4	186	8	4,3
Kraljevo	59	4	6,8	72	4	5,6	141	7	5,0	100	10	10,0	42	6	14,3
Kruševac	44	3	6,8	29	-	-	49	2	4,1	65	-	-	75	10	13,3
Novi Pazar	47	-	-	37	-	-	37	-	-	46	-	-
Jagodina	71	1	1,4	40	3	7,5	66	4	6,1	74	6	8,1	105	10	9,5
Šabac	154	12	7,8	24	-	-	48	-	-	81	-	-	56	-	-
Užice	94	41	43,6	118	50	42,4	109	18	16,5	92	-	-	91	-	-
Valjevo	61	7	11,5	30	1	3,3	29	1	3,4	53	4	7,5	24	-	-
Region Južne i Istočne Srbije															
Leskovac	29	-	-	5	-	-	43	-	-	36	-	-	51	-	-
Negotin	34	2	5,9	19	2	10,5	4	-	-	39	-	-	4	-	-
Niš	43	2	4,7	72	4	5,6	86	-	-	88	-	-	67	-	-
Piroć	12	-	-	11	-	-	20	1	5,0	16	-	-	18	-	-
Požarevac	39	-	-	18	-	-	37	4	10,8	22	-	-	37	2	5,4
Prokuplje	41	2	4,9	24	-	-	26	3	11,5	56	-	-	21	-	-
Smederevo	88	33	37,5	44	6	13,6	12	4	33,3	4	-	-	7	1	14,3
Vranje	87	-	-	128	-	-	41	-	-	75	1	1,3	186	2	1,1
Zaječar	88	-	-	68	-	-	37	1	2,7	56	-	-	25	-	-
Region Kosova i Metohije

Struktura krivičnih dela za koja su primenjene posebne obaveze (Tabela 5) prati strukturu krivičnih dela koja čine maloletnici: najbrojnija su krivična dela protiv imovine (krađa, teška krađa, razbojništvo), života i tela (teška i laka telesna povreda), odnosno javnog reda i mira (nasilničko ponašanje).

Tabela 5. Maloletnici prema izrečenoj vaspitnoj meri – posebne obaveze i krivičnom delu, 2007-2011.

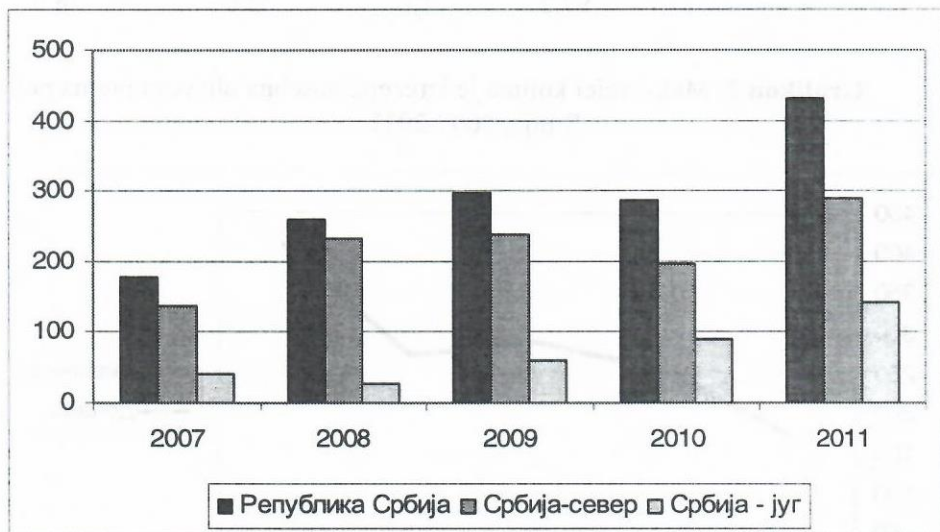
Republika Srbija

	2007	2008	2009	2010	2011
Ukupno	177	259	299	287	432
Teška telesna povreda	18	11	20	15	22
Laka telesna povreda	19	20	20	18	25
Učestvovanje u tuči	4	6	4	9	3
Ugrožavanje opasnim oruđem pri tuči i svadi	-	2	2	3	7
Prinuda	-	-	-	-	1
Ugrožavanje sigurnosti	-	1	1	1	2
Neovlašćeno fotografisanje	-	-	-	-	1
Uvreda	-	-	-	-	1
Povreda ugleda strane države ili međunarodne organizacije	-	-	-	-	4
Silovanje	-	2	-	-	5
Nedozvoljene polne radnje	-	1	-	-	1
Nasilje u porodici	3	2	2	4	7
Krađa	18	19	23	36	44
Teška krađa	37	72	85	68	120
Razbojništvo	9	25	13	14	25
Utaja	-	-	-	2	2
Prevara	1	-	1	-	1
Sitna krađa, utaja i prevara	13	17	13	15	14
Uništenje i oštećenje tuđe stvari	9	14	11	8	34
Neovlašćeno korišćenje tuđeg vozila	9	7	8	12	9
Iznuda	1	-	5	-	-
Prikrivanje	5	2	1	3	2
Neovlašćena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga	13	24	23	16	12
Neovlašćeno držanje opojnih droga	-	-	-	6	7
Omogućavanje uživanja opojnih droga	-	1	1	2	2
Šumska krađa	1	-	-	2	1
Nezakonit lov	-	-	-	-	2
Ugrožavanje javnog saobraćaja	6	10	12	9	12
Napad na službeno lice u vršenju službene dužnosti	-	-	3	1	1
Pomoć učiniocu posle izvršenog krivičnog dela	-	1	-	1	1
Lažno prijavljivanje	-	1	-	1	2
Izazivanje panike i nereda	1	-	-	-	2
Nasilničko ponašanje	2	5	28	13	39
Nasilničko ponašanje na sportskoj priredbi	-	-	-	7	8
Posebni slučajevi falsifikovanja isprave	-	-	1	-	2
Falsifikovanje isprave	2	-	-	-	6
Ostala krivična dela	6	16	22	21	5

Posebne obaveze se primenjuju od 8,9% koliko ih je bilo 2007. godine do 18,9% u 2011. godini, na nivou Srbije (Srbija – sever: primena posebnih obaveza je između 15,3% u 2007. godini i 27,8% u 2011. godini; Srbija – jug: primena posebnih obaveza je između 2,4% u 2008. godini i 11,4% u 2011). Što se tiče Okružnog/Višeg suda u Beogradu, tu se primena posebnih obaveza kreće između 11,9% u 2007. godini i 19% u 2011. godini. Posmatrajući podatke po regionima, možemo primetiti da okružni/viši sudovi u Vojvodini imaju najveću primenu posebnih obaveza. U okviru Vojvodine, najveća primena posebnih obaveza je u Okružnom/višem sudu u Zrenjaninu: između 17,1% u 2007. godini i 47,3% u 2010. godini. U Regionu Južne i Istočne Srbije Okružni/Viši sud u Smederevu, a u Regionu Šumadije i Zapadne Srbije Okružni/Viši sud u Užicu najviše izriču posebne obaveze, u posmatranom periodu (Tabela 4).

Porast izricanja posebnih obaveza u Srbiji, u posmatranom petogodišnjem periodu, grafički je prikazana na Grafikonu 1.

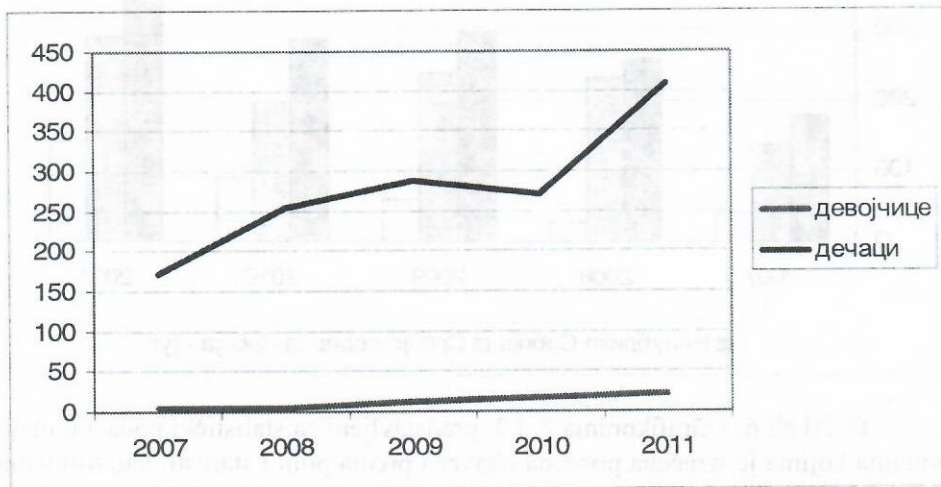
Grafikon 1. Maloletnici kojima su izrečene posebne obaveze, 2007-2011.

U Tabeli 6. i Grafikonima 2. i 3. predstavljeni su statistički podaci o maloletnicima kojima je izrečena posebna obaveza prema polu i starosti, kao osnovnim demografskim pokazateljima. Podaci o polnoj strukturi prate opštu sliku o maloletnim učiniocima krivičnih dela, odnosno, u proseku, u Srbiji, u 95% slučajeva dečaci-maloletnici su izvršioци krivičnih dela, odnosno lica kojima su izrečene krivične sankcije.

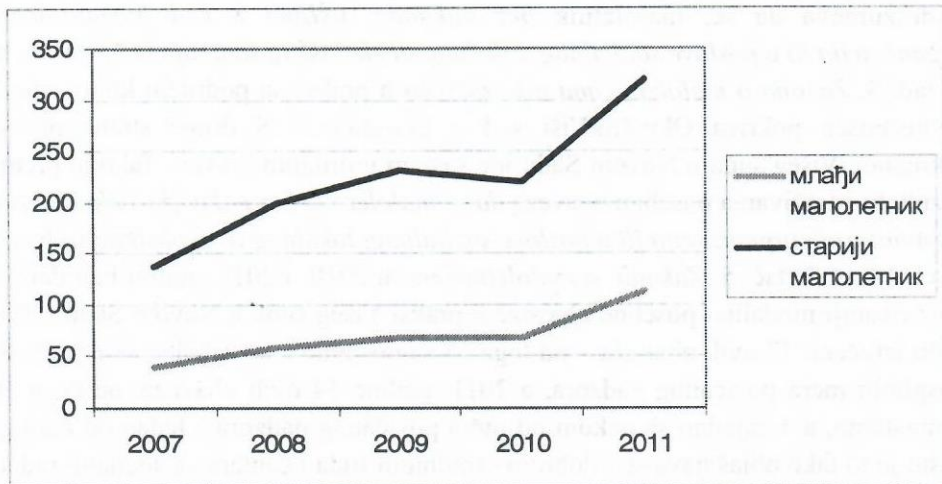
Tabela 6. Maloletnici kojima su izrečene posebne obaveze, prema polu i starosti, Srbija, 2007-2011.

	Posebne obaveze				
	Svega	dečaci	devojčice	mlađi maloletnik	stariji maloletnik
2011	432	410	22	112	320
		94,9	5,1	25,9	74,1
2010	287	271	16	67	220
		94,4	5,6	23,3	76,7
2009	299	287	12	68	231
		96,0	4,0	22,7	77,3
2008	259	253	6	59	200
		97,7	2,3	22,8	77,2
2007	177	172	5	39	138
		97,2	2,8	22,0	78,0

Grafikon 2. Maloletnici kojima je izrečena posebna obaveza prema polu, Srbija, 2007-2011.

Podaci pokazuju da se starijim maloletnicima najčešće izriču posebne obaveze (Videti Grafikon 3), u proseku, u 75% slučajeva, u posmatranom periodu, u Srbiji.

Grafikon 3. Maloletnici kojima je izrečena posebna obaveza prema starosti, Srbija, 2007-2011.

Na osnovu podataka iz Tabela 2. i 4. može se zaključiti da je razlika u zastupljenosti izricanja posebne obaveze između starijih i mlađih maloletnika zbog toga što se mlađim maloletnicima češće izriče vaspitna mera sudski ukor. Detaljni podaci o ovom obeležju, kao i drugim mogu se preuzeti iz publikacija-biltena Republičkog zavoda za statistiku „Maloletni učinioци krivičnih dela“, koja se nalaze na veb sajtu www.stat.gov.rs ili u Biblioteci Republičkog zavoda za statistiku.

Međutim, ono što se zapaža u praksi i na šta sudije za maloletnike posebno ukazuju u istraživanjima realizovanim 2008. i 2012. godini, a o čemu svedoče i zvanični statistički podaci, je da u teritorijalnom rasporedu izricanja ove mere, kao i samoj realizaciji ne postoji potpuna ujednačenost na celoj teritoriji Republike Srbije. Razlog, u pojedinim situacijama, vidimo i u neaktivnosti i nedovoljnoj koordinaciji pravosudnog sistema, sistema socijalne zaštite, civilnog sektora i organa lokalne vlasti što prouzrokuje prebacivanje odgovornosti jednih na druge i nedovoljnu saradnju relevantnih sistema na lokalnom nivou. Čak i tamo gde je ova mera potpuno zaživela u praksi (poput Okružnog/Višeg suda u Beogradu i Novom Sadu) pojedini njeni modaliteti u izricanju od strane sudija za maloletnike beleže mnogo veću zastupljenost nego ostali. Tako npr. preliminarni rezultati istraživanja Centra za prava deteta pokazuju da je Okružni/Viši sud u Beogradu u periodu od 2006. do 2011. godine izrekao 510 posebnih obaveza (od čega 267 kao samostalnu krivičnu sankciju). Od toga, u posmatranom periodu, sudije za maloletnike su npr. izrekle 105 posebnih obaveza iz člana 14. st. 2. tač. 3 koja je podrazumevala *da maloletnik redovno pohađa školu* u 104 slučaja, odnosno u jednom slučaju da

maloletnik *ne izostaje sa posla* (samostalno ili uz drugu obavezu, ili uz neku vaspitnu meru pojačanog nadzora). S druge strane modalitet posebne obaveze koji podrazumeva da se, maloletnik *bez naknade, uključi u rad humanitarnih organizacija ili u poslove socijalnog, lokalnog ili ekološkog sadržaja* iz člana 14. st. 2. tač. 5. Zakona o maloletnicima nije zaživeo u praksi na području koju svojom nadležnošću pokriva Okružni/Viši sud u Beogradu.¹⁹ S druge strane praksa Okružnog/Višeg suda u Novom Sadu ide sasvim u drugom pravcu. Tako je prema rezultatu istraživanja posebnu obaveza *da se maloletnik, bez naknade, uključi u rad humanitarnih organizacija ili u poslove socijalnog, lokalnog ili ekološkog sadržaja* iz čl. 14. st. 2. tač. 5. Zakona o maloletnicima, u 2010. i 2011. godini bila daleko najizricaniji modalitet posebne obaveze u praksi Višeg suda u Novom Sadu (2010. bilo izrečeno 77 ovih obaveza – od toga 58 samostalno i 19 zajedno sa nekom od vaspitnih mera pojačanog nadzora, a 2011. godine 54 ovih obaveza, od čega 50 samostalno, a 4 zajedno sa nekom od mera pojačanog nadzora). Jedan od razloga zašto je to tako objašnjava se i dobrom saradnjom suda i centara za socijalni rad sa područja koje svojom nadležnošću pokriva Viši sud u Novom Sadu, odnosno stvorenim uslovima za realizaciju ovog modaliteta posebnih obaveza na lokalnom nivo, a koje su inicirane od strane relevantnih predstavnika sistema socijalne zaštite.

5. Zaključne napomene

Na ovom mestu još jednom želimo da ukažemo na značaj jasno i precizno definisanih indikatora koji omogućavaju da na opšte prihvaćeni način merimo određene informacije. Drugim rečima, indikatori nam pomažu da ustanovimo gde se nalazimo, kuda idemo i koliko smo daleko od cilja.

Značaj jasno i precizno definisanih indikatora u maloletničkom pravosuđu ogleđa se u tome jer nam oni pružaju okvir za merenje i prezentovanje određenih informacija o stanju dece u sukobu sa zakonom. Ove informacije se odnose na kvantitativne vrednosti, kao što je npr. broj maloletnika kojima je izrečena vaspitna mera posebnih obaveza (samostalno ili kumulativno) u posmatranoj kalendarskoj godini na teritoriji Republike Srbije, kao i kvalitativni koji se odnose na postojanje odgovarajuće politike u datoj oblasti.

U ovom radu, imajući u vidu napred izrečeno, posebnu pažnju posvetili smo analizi predloženih mera za unapređenje sistema prikupljanja i praćenja

¹⁹ Prema preliminarnim rezultatima u posmatranom periodu bilo ih je izrečeno samo 17. Problem izostanka zainteresovanih organizacija i ustanova, tj. potpisanih sporazuma sa organizacijama i ustanovama u kojima maloletnik može izvršiti ovaj modalitet posebne obaveze je bio karakterističan i za Beograd. Izuzetak od ovog pravila beležimo jedino u Mladenovcu gde je Odeljenje Gradskog centra za socijalni rad sklopilo sporazum sa 5 ustanova u lokalnoj zajednici i time stvorilo uslove za izvršenje ovog modaliteta posebne obaveze).

podataka u oblasti maloletničkog pravosuđa u delu koji se odnosi na prikupljanje, praćenje i izveštavanje o izričenim vaspitnim mera posebnih obaveza u Republici Srbiji, a sve u cilju naše želje da ukažemo na neophodnost jasnijeg sagledavanja stanja i kreiranja jedinstvenih politika na lokalnom i nacionalnom nivou u datoj oblasti.

6. Literatura

- Manual for the Measurement of Juvenile Justice Indicators, UN Office on Drugs and Crime, UN New York, 2007.
- Neostvarivanje prava deteta u Srbiji – gledano iz ugla deteta i odraslih (2008) Beograd, Centar za prava deteta.
- Perić, O., Milošević, N., Stevanović, I., (2008) Politika izricanja krivičnih sankcija prema maloletnicima u Srbiji, Beograd, Centar za mir i razvoj demokratije.
- Stevanović, I., (2012) „Pravac reforme sistema maloletničkog pravosuđa u Republici Srbiji u 2012. godini – mere, sankcije i načini vođenja evidencija” u: Kron, L. (ur) Delikt, kazna i mogućnost socijalne profilakse, Beograd, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.

7. Izvori

- Konvencija o pravima deteta „Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori”, br. 15/90.
- Preporuka CM/Rec(2008)11 Komiteta ministara Saveta evrope državama članicama o evropskim pravilima za maloletne učinioce kojima su izrečene sankcije ili mere.
- Zakon o maloletnim učinocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, „Službeni glasnik RS“, br. 85/2005.
- Porodični zakon, „Službeni glasnik RS”, br. 18/05.
- Zakon o socijalnoj zaštiti, „Službeni glasnik RS”, br. 24/11.
- Pravilnika o izvršenju vaspitnih mera posebnih obaveza, „Službeni glasnik RS”, br. 94/06.
- Saopštenje – Statistika pravosuđa, Republički zavod za statistiku, br. 195, god. LXII, od 13. jula 2012. godine.

Ivana Stevanovic, PhD
Institute of Criminological and Sociological Research

TRENDS IN THE NUMBER OF IMPOSED EDUCATIONAL MEASURES OF SPECIAL OBLIGATIONS BY THE TYPE OF OFFENSE, AGE AND GENDER OF JUVENILE OFFENDERS FOR THE PERIOD 2007-2011

The central position of this paper is devoted to the analysis of trends in the number of imposed educational measures of special obligations to juvenile offenders by the type of offense, age and gender for the period 2007-2011 in the Republic of Serbia, which are kept on the basis of data collected from questionnaires SK-4 by the Statistical Office of the Republic of Serbia. The paper presents some results of research carried out under the auspices of the Centre for Peace and Democracy Development entitled "Policy of imposition of criminal sanctions for juveniles in Serbia", that is, some preliminary results of research of the Child Rights Centre on the number and type of imposed special obligations for the period 2006 -2011 for the area of ??the district/high courts in Belgrade, Novi Sad and Nis, which have been conducted in 2012 at the initiative of the Council for Monitoring and Promoting the work of Bodies Engaged in Criminal Proceeding and Enforcement of Juvenile Criminal Sanctions Involving Juvenile (Juvenile Justice Council) and with the support of UNICEF office in Belgrade.²⁰ In the paper, particular attention is paid to the analysis of the proposed measures in this area with the aim to better overview the current situation and create unique policies at local and national level. Dear readers, the author dedicates this work to late Mr. Nikola Milosevic, retired judge of the Supreme Court of Serbia with whom she closely worked in the past twenty years to improve the juvenile justice system in the Republic of Serbia, and to whom she owes immense gratitude for all the personal and professional support.

Key words: special obligations, the imposition policy, juvenile offenders.

20 In the first half of 2012 the Child Rights Centre, with the support of the Unicef office in Belgrade conducted a research which was aimed at collecting data and analysing them in relation to the policy of imposing an educational measure of special obligations (individual and cumulative with one of the educational measures of increased supervision) for the areas of District/High Courts in Belgrade, Novi Sad and Nis in the period 2006 to 2011. Data analysis is currently underway and expected to be published till the end of 2012.